

РЕЦЕНЗІЇ

„КАК ПО ТИХОМУ БЫЛО / У НАС ПО ДУНАЮ...“

Рецензія на монографію: *Пригарин А. А. Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII – первой половине XIX вв.*
Одесса–Измаил–Москва: Смил, Археодоксия, 2010. 528 с.

Н. В. Аксьонова

Дослідження з історії колонізації старообрядцями Подунав'я починається зі вступу, що має назву „Відкриття закритості“. Саме це визначення і вводить читача в проблематику життя етноконфесійного угруповування, якому і присвячена рецензована монографія. Бажання якісно висвітлити „зачинені“ й „завуальовані“ сторінки історичного розвитку цієї своєрідної спільноти є наскрізним, воно стає для автора своєрідною дороговказною ниткою, за якою він спрямовує свій пошук.

Наразі підвищена цікавість до закритих субкультур привела до появи великої кількості літератури щодо „розкриття“ і дослідження потаємного і неофіційного. У сучасному науковому дискурсі кількість доробок, які розкривають адаптаційні механізми і стратегії проживання старообрядців за різних геополітичних обставин і впродовж тривалого проміжку часу невпинно зростає. Першість у відкритті проблематики ідентичності росіян-старообрядців, які проживають за межами своєї етнічної території, потрібно визнати за болгарською дослідницею Катериною Анастасовою¹. Наразі можна зазначити, що географія монографічних досліджень, які намагаються пояснити спосіб життя старообрядництва охоплює більшість регіонів розселення цієї етноконфесійної групи². Тому поява цього дослідження, що охоплює територію, яка за певних історичних епох належала різним державам і не складала цілісності у жодній з них, є важливою подією з точки зору вивчення не тільки старообрядництва, а насамперед регіонознавства. Із цією метою автор опрацював корпус джерел, сама класифікація яких постає окремою проблематикою дослідження; більшість із них вводяться до наукового обігу вперше. Загалом дослідження спирається на потужний список літератури багатьма мовами, має як іменний, так і географічний покажчик.

Це, на перший погляд, вузьке регіональне дослідження містить глибокі екскурси як в просторовому, так і в часовому відношенні. О. А. Пригарін намагається дослідити сусідні регіони старообрядництва, зазначити їхній вплив на історичні події в Подунав'ї. Саме з цією метою автор не обмежується Бессарабією. Так, у підрозділі „Новоросійський край як транзитний старообрядницький регіон“ ним простежена мережа соціально-релігійних зв'язків старообрядницького світу загалом. Саме задля цієї мети він провів чималу польову роботу зі збору матеріалу не тільки в Буджаку і на Буковині, але й у сусідніх з Україною державах – Румунії та Болгарії. Це надало дослідженню ширшого розуміння взаємовпливів діаспоральних груп, збагатило корпус усних свідчень і писемних джерел.

Сучасні підходи, які застосував учений для вивчення етноконфесійної групи включають різноманітні напрями і методи дослідження, тому більшість з розділів перегукується між собою, кожен з них постає новою гранню відкриття тактик та історичних реалій процесу старообрядницької колонізації Подунав'я. Це найголовніша вісь, яка дає можливість розглянути історію формування спільноти як цілісне і нерозривне явище.

Натомість першочерговим завданням монографії „Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII – первой половине XIX вв.“ є визначення ступеню ізольованості й взаємодій старообрядництва з іншими етносами регіону. У підрозділі „Культура життєзабезпечення старообрядців“ автор докладно знайомить читача з матеріальною культурою старовірів Подунав'я, ретельно досліджує вплив на неї сусідніх етносів і намагається визначити стратегії господарського життя, які були притаманні росіянам-старообрядцям до переселення в степовий регіон. Зазначається, що будинки старообрядців за браком лісу перевозилися навіть через державний кордон

в розібраному стані, але поряд з цим вони намагалися запозичити місцеві прийоми будівництва оселі³. У підрозділі докладно відтворюється реалії життя старообрядців в умовах зміни природного середовища проживання, віддаленості від співплемінників і освоєння чужоземних степів. Найголовнішим досягненням даної роботи є намагання розкрити характер колонізаційних процесів цієї релігійної спільноти як в просторі, так і в часі.

Головним показником успішності адаптаційних процесів старообрядців є демографічна характеристика етноконфесійної групи. Усі демографічні розрахунки і дані подані автором у окремому розділі „Чисельність і демографічна характеристика старообрядців Буджака“. Ознайомлення з цим розділом вимагає від читача певної обізнаності в методиках демографічних досліджень, бо він є по суті окремою соціально-демографічною розвідкою, проведеною за допомогою різноманітних методів. Для якісної характеристики ним проводилось порівняльне дослідження з соціальної структури сім'ї, опираючись на свідчення, що були отримані Ю. Волошиним для старообрядців Стародубщини XVIII ст.⁴

Головне досягнення роботи – всебічне відображення насамперед релігійного життя старообрядців, що загалом не властиво офіційній науці. До того ж акценти в розділі „Від пошуку “праведної” землі до її створення: релігійна практика старообрядців на Дунаї“ розставлені так, що усі новаційні процеси у середовищі дунайської групи старовірів розглядаються крізь призму релігійного життя. Підрозділ „Світогляд і духовна культура“ містить глибокі дискусії в археографію, іконографію, а також вводить до наукового дискурсу різноманітні джерела релігійного характеру. Опис світогляду старовірів О. А. Прігарін розпочинає дослідження мовних особливостей і приходять до висновку, що саме „таємне письмо мало вплив на усну мову старовірів, як і загальна система церковної грамотності в їхньому середовищі визначала мовну ситуацію“⁵.

Новітньою науковою розробкою є розділ „Назви старовірів і варіанти ідентичності“, в якому дослідник не тільки ґрунтовно дослідив етимологію ендонімів і екзонімів, пов'язаних зі старообрядцями, а й простежив феномен консолідації навколо певних назв, історичну обумовленість кожної з них. Автор розглядає усі наявні гіпотези про походження назв етноконфесійного угруповування. Містить дослідження й огляд топонімії Бессарабії старообрядницького походження.

Безумовно, робота вимагала також висвітлення ставлення державних апаратів до цього населення. Автор суттєво розширив цю проблематику історії старообрядництва, розглянувши політику усіх держав, до яких історично належала Бессарабія упродовж XVIII – першої половини XIX ст. Поряд із цим саме вивчення старообрядницької тактики і стратегії поведінки з „іншими“ є головним завданням дослідження. „Іншими“ в уявленнях старообрядців завжди були і будуть представники офіційної влади. Ступінь взаємодії з владою, співіснування та уникання конфліктів – ось підвалини, котрі намагався показати в своєму дослідженні О. А. Прігарін. Владний апарат із його статистично-бюрократичною системою старообрядці завжди уявляли як річ нехристиянську, майже диявольську – навіть через такі механізми намагався розгледіти автор реалії та життєві стратегії старообрядців. „Відкриття“ О. А. Прігарініми цієї теми зумовило появу наукового спрямування щодо поглядів на старообрядництво як на спільноту, що протиставляє себе офіційному дискурсові відразу у двох напрямках – державному і релігійному. Високого рівня наукових підходів цього спрямування наразі намагаються дотримуватися інші дослідники⁶.

Виходячи з актуальності цього дискурсу, автор не уникає історії протистояння держав, що вели боротьбу за землі по Дунаю, намагався визначити місце старообрядців у низці політичних і військових конфліктів. Це питання розглядається у підрозділах „Російсько-турецька війна 1806–1812 рр. і долі стародавнього православ'я“, „Російсько-турецька війна 1828–1829 рр. і переселення старообрядців“. Умови участі у збройних конфліктах на боці Османської імперії піднімається зокрема в таких підрозділах, як „Старообрядницьке населення Добруджі“, „Старообрядці Добруджі. Османське козацьке військо“. У роботі зазначається, що проросійські й антиросійські настрої, що були притаманні цій етноконфесійній групі у різні часи, спричинили нові хвилі еміграції та рееміграції частини населення Подунав'я⁷. У монографії єдинорівство не є тією площиною, через яку

розглядається принцип взаємодії старообрядництва і офіційної російської влади. Автор пропонує визначення подій і явищ історичного процесу з точки зору самих старообрядців – усе дослідження щільно пронизане мовою усних джерел і посиланням на свідчення очевидців. Проблематику достовірності „усних історій“ цілком логічно продовжується в підрозділі „Процеси формування спільності в сучасних переказах“; критичні підходи щодо цього виду джерел, запропоновані автором, можуть вважатися певним каноном для етнологів, що мають справу зі свідченнями інформантів.

„Відкриття“ у науковому світі особистісних тем привело до того, що у деяких дослідженнях наукові підходи замінюються на прийоми піару власного імені за допомогою „першовідкриття“ певних „сенсацій“ із життя тих чи інших груп. Навпаки, головним мірилом для О. А. Пригаріна стає не „підглядання“ за етнічними і релігійними особливостями і не оприлюднення „підслуханого“ потаємного знання, а розуміння, у повному сенсі, усіх настанов і бажань етноконфесійної групи, яку він обрав об'єктом дослідження та джерелом натхнення свого наукового пошуку.

О. А. Пригарін намагається вийти за межі позитивістської методології, вивчивши культурні спрямування старообрядців з точки зору культурного релятивізму. Обравши доволі складний підхід для історичного осмислення, автор створив оригінальну роботу не тільки з історії старообрядництва, а й історичної антропології в цілому.

Попри науковий дискурс, робота О. А. Пригаріна набуває міфологічної метафоричності, в якій гідронім постає певним духовним орієнтиром. Дунай не просто річка і значущий географічний об'єкт – це уособлення благочестивої мети і нагороди за страждання росіян-старообрядців.

¹ Анастасова, Е. Е. Старообрядчество в България: мит – история – идентичност. С., 1998. 127 с.

² Гарбацкі, А. А. Стараабраніцтва на Беларусі ў канцы XVII – пачатку XX ст. ст. Брест, 1999. 202 с.; Таранец, С. Старообрядничество Подолии. К., 2000. 239 с.; Аргудяева, Ю. В. Старообрядцы на Дальнем Востоке России. М., 2000. 365 с.; Данилко, Е. С. Старообрядничество на Южном Урале: очерки истории и традиционной культуры. Уфа, 2002. 219 с.; Покровский, Н. И., Зольников, Н. Д. Староверы-часовенники на востоке России в XVIII–XX вв.: Проблемы творчества и общественного сознания. М., 2002. 471 с.; Фишман, О. М. Жизнь по вере: тихвинские карелы-старообрядцы. М., 2003. 408 с.; Evseev, I. Gandurile si triestesile unui ruslipovean. Bucuresti, 2005. 540 p.; Дутчак, Е. Е. Из „Вавилона“ в „Беловодье“: адаптационные возможности таежных общин староверов-странников (вторая половина XIX – начало XXI в.). Томск, 2007. 414 с.; Анапасёнок, А. В. „Старая вера“ в Центральном Черноземье: XVIII–начало XX в. Курск, 2008. 304 с.; Кочергина, М. В. Стародубье и Ветка в истории русского старообрядчества (1760–1920 гг.): демографическое развитие старообрядческих общин, предпринимательство, духовная жизнь, культура. Брянск, 2011. 436 с.

³ Пригарин, А. А. Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII–первой половине XIX вв. Одесса, 2010, с. 316.

⁴ Волошин, Ю. В. Розкольницькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII ст. (історико-демографічний аспект). Полтава, 2005. 312 с.

⁵ Пригарин, А. А. Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII – первой половине XIX вв. Одесса, 2010, с. 348.

⁶ Таранец, С. В. Старообрядчество в Российской империи (конец XVII – начало XX века). – Т. 1: Взаимоотношения старообрядческих сообществ с государством и официальной Церковью. Под ред. Г. В. Борзяка. НАН Украины. Институт истории Украины; Музей истории и культуры старообрядчества Украины. К., 2012. 704 с.

⁷ Пригарин, А. А. Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII – первой половине XIX вв. Одесса, 2010, с. 372.